

AFFEKTIVITÁS ÉS TÁRSAS ALKALMAZKODÁS A SERDÜLŐ- ÉS AZ IFJÚKORBAN.*

A felnőtt társadalomban a munkában való helytállás gyökerei messze, a gyermekkori, serdülőkori fejlődés körülményeibe nyúlnak vissza. Másként szólva: a jövő társadalom munkateljesítménye, munkaerkölcse szemünk láttára, az iskolapadokban alakul ki.

Ez a helytállás mindig személyiség-kérdés. Bár a személyiségfejlődés különböző területeit egymástól metodikailag elszigetelten is vizsgálhatjuk, a valóságban ezek a területek nagyon is összefüggnek, egymásra kölcsönhatást gyakorolnak, életteljes egységet alkotnak. Ez tehát azt is jelenti, hogy bármelyik területen is végzünk meghatározott vizsgálatokat, azok adatait csak a személyiség egészének fejlődésébe ágyazottan értelmezhetjük valósághűen. Ilyen értelemben a fiatalkori *pályaal alkalmazkodás folyamatában a tanulók egész személyisége részt vesz* (RÓKUSFALVY, 1966a), illetve az úgynevezett *pályafejlődés a személyiségfejlődésnek egyik, azzal párhuzamosan alakuló oldala*.

A pályaismeret és a pályára vonatkozó önismeret az adekvát pályaal alkalmazkodás folyamatának információs feltételei. E külső és belső hatások formájában jelentkező információk azután szervesen beépülnek a tanulók személyiségébe, magatartásába. A *személyiség és annak különböző magatartási módjai a pályaal alkalmazkodásban, mint annak dinamikus szabályozó tényezői működnek közre*. E különböző szabályozási funkcióknak a személyiségben szerveződött s annak magatartásában megnyilatkozó érettségét tesszük most vizsgálat tárgyává.

A tanulók személyiségének — a külső környezettel való kölcsönhatás következtében — kettős arculata van:

1. egyrészt hatásgyűjtő- és feldolgozó, szelektív rendszer,
2. másrészt állandó hatásforrás.

Mindkét minőségében a személyiség kétirányú működést fejt ki:

1. Hatásokat gyűjt és dolgoz fel, amelyek egyrészt a külső környezetből, a felnőttek, a munka világából érkeznek feléje, másrészt saját maga belső ösztönzéseit, hajlamait, érdeklődését tudatosítja.

2. Ezzel egyidőben — sőt ezzel mintegy dialógikus formában összefonódva — különböző, magatartásban kifejezésre jutó hatásokat fejt ki, egyrészt tárgyi és emberi környezete irányában, másrészt önmaga irányában. E működések tudatossága és a pályaal alkalmazkodás szempontjából vett eredményessége az egyéni életvezetés kialakulásában, annak színvonalában jut kifejezésre.

A pályaválasztó tanulók személyiségét, annak fentebb említett kétirányú működését, most két szempontból vizsgáljuk:

* A pályafejlődés néhány dinamikus személyiségtényezőjének pedagógiai — pszichológiai vizsgálata.

1. Milyen fokú a tanulók *érzelmi stabilitása*, melyek *affektivitásuk általános jellemzői*?

2. Milyen a tanulók *emócionálisan színezett magatartása*, ill. *milyen személyiségvonások határozzák meg magatartását, társas alkalmazkodását*?

I. Az érzelmi érettség

Az érzelmek szerepe az ifjúság személyiségfejlődésében mind a serdülőkorban, mind az ifjúkorban jelentős. Hatása a pályaválasztási elhatározásokban is jól felismerhető, éppen ezért a pályaválasztási tanácsadás — annak az elvnek az alapján, hogy „az egész személyiség mértékadó” (MELLI, 1958) — a tanácskérő érzelmi sajátosságait, igényeit éppúgy figyelembe veszi, mint képességeit, egyéb személyiségvonásait. PIÉRON (1954) oly fontosságot tulajdonít e pszichológiai jelenségeknek, hogy külön „érzelmi alkalmasságról” beszél egy-egy konkrét pálya vonatkozásában. E címszó alatt ő a hajlamoknak, a tendenciáknak és az érdeklődésnek a különböző pályákon való kielégülését tárgyalja, tehát nem *sui generis* érzelmi jelenségeket, hanem olyan dinamikus folyamatokat, indítékokat, amelyek erős érzelmi töltéssel rendelkeznek.

Az érzelmeket mi is egy komplex, konkrét magatartáshoz kötött formában vizsgáljuk, de más aspektusból, mint azt PIÉRON tette. Tanulmányunk pedagógiai-pszichológiai célkitűzésének megfelelően az *egyén és a környezet kölcsönhatási viszonylatában kívánjuk feltárni az érzelmi tényezők szerepét* s az ifjúság alkalmazkodási tevékenységében aktuálisan ható dinamizmusait, jellemző vonásait. Kérdésfeltevésünk így látszólag kívülesik a pályaválasztás szűkebb értelemben vett problémakörén, de ugyanakkor a pályaválasztási érettség és ennek kialakítását szolgáló személyiségnevelés szempontjából gyümölcsözőbb annak vizsgálata: *ifjúságunk felnőtté válása során milyen érzelmi, alkalmazkodásbeli nehézségekkel küzd, hogy a környezete és önmaga által állított feladatokat meg tudja oldani*.

Az érzelmek jelentőségét a pályaválasztási érettségben TRAMER (1954) is hangsúlyozza. A pályaválasztási érettség kialakulását akadályozó, általa felsorolt személyiségvonások között több olyan akad, amelyik kifejezetten érzelmi színezetű. Ilyenek: a csüggettség, a közömbösség, a befolyásolhatóság, a zárkózottság és az érzelmi alapú oppozíció, a hypochondriás, képzelődő beállítottság, a felelősség miatti szorongás és az érzelmileg motivált meg nem felelő becsűség.

A serdülő- és ifjúkori magatartás leírásában FRIEDRICH és KOSSAKÓWSKI (1962) a fiatalok érzelmi hangulati életét a következőkben jellemzi: A 13—14 éves fiúk és leányok (ez utóbbiaknál már 12 éves kortól kezdve is) fiziológiai serdülése a kiegyensúlyozatlanság különböző formáit hozza létre. A mozgásosság területén jelentkező nagyobb mozgásigény és ezzel egyidejű fáradékonyság a hangulati életben is nagyobb labilitást és impulzivitást eredményez. Ismeretes e korban az érzelmi fogékonyság és befolyásolhatóság megnövekedése is. A serdülés előrehaladásával — fiúknál 14—16, leányoknál 13—15 éves korban — az érzelmi labilitás még megtalálható, de más hangsúllyal. A fiziológiai hatások kiegyenlítődnek, a kiegyensúlyozatlanságot most fokozza a fiatalok minden történésben való intenzív emócionális részvételének a vágya. Szélsőséges ítéletalkotásra, abszolutizált véleménymondásra hajlamosak, s mindent élesen — igen vagy nem, jó vagy rossz formában — fogalmazva szeretnének megismerni. Gyakori náluk az érzelemtől vezetett oppozíció, de ugyanúgy a lelkesedés is.

Emócionális élményképességük mélyebbé, tartósabbá válik. Nem mentes az érzelmektől az a fejlődési tény sem, hogy az ilyen idős serdülő önmaga számára is problémává válik, önállóságra, érvényesülésre vágyik, értékeli önmaga tulajdonságait, s kezdi önmagát nevelni. Ifjúkorban a 17—18 évesek kevésbé labilisak érzelmeikben, bár élményvágyuk továbbra is erős. Emócionálisuk differenciáltabb és kiegyensúlyozottabb. A jövőre vonatkozó elképzeléseik és igényeik már kevésbé patetikusak, inkább tárgyilagosak. Énes vonatkozásaikban, érvényesülésük területén józanabbak, már saját életcéljuk van.

Vizsgálati eredményeink most következő bemutatásában e két szempontot — a pályaválasztási érettség és életkori sajátosság szempontját — együtt érvényesítjük.

A személyiség affektív diszpozícióiról és szerkezetéről LÜSCHER pszichodiagnosztikai módszerével (LÜSCHER, 1963, FURRER, 1953) szereztünk adatokat.

LÜSCHER a személyiségről egy általa összeállított pszichológiai színrendszer színeinek szabad választása alapján nyújt adatokat. Abból indul ki, hogy az ember azt a színt választja, amelyiknek fiziológiai hatása számára kívánatos, s ezzel elárulja pszichológiai szükségleteit, megmagyarázza magatartását. Eljárásával elsősorban a személyiség és a környezet kölcsönhatásában szerepet játszó érzelmi folyamatokat, tulajdonságokat vizsgálja. LÜSCHER tehát egyrészt megállapította a lehetséges emberi magatartásmódokat, másrészt kidolgozta a színeknek egy bizonyos rendszerét úgy, hogy ezek jelentését mindig egy konkrét viszonylatban objektíve határozta meg. Végül a színek jelentését hozzárendelte a neki megfelelő magatartásmódhoz. A lehetséges magatartások felosztási alapja: a szubjektum és az objektum (a személyiség és a környezet) kölcsönös viszonyának a módja és a motívuma. Ennek alapján négy viszony lehetséges. A szubjektum és az objektum viszonyának módját tekintve vagy az alany határozza meg a tárgyat (*autonom*), vagy a tárgy határozza meg az alanyt (*heteronóm*). A viszony motívumát tekintve: az alany vagy a tárgyra irányul (*aktív*), vagy önmagára (*passzív*). Tehát a lehetséges négy magatartásmód a hozzátartozó színekkel:

a) *Heteronóm — passzív* magatartás: az alany önmagára irányul s hagyja, hogy a tárgy hatására átalakuljon. Az *önátadás* magatartása ez. Nevezhetjük kedélynek is. Színe a kék, jele az 1.

b) *Autonóm — passzív* magatartás: az alany saját magát törekszik megtartani. Az *önmegővés* törekvése ez. Színe a zöld, jele a 2.

c) *Autonom — aktív* magatartás: az alany határozza meg a tárgyat s azt megtartani törekszik. *Uralomra törekvés*. Színe a vörös, jele a 3.

d) *Heteronóm — aktív* magatartás: az alany a tárgyra irányul, de úgy, hogy közben maga is megváltozik. *Élményvágy*. Színe a sárga, jele a 4.

Ezzel a felosztással LÜSCHER olyan eljárást szerkesztett, amelyben minden egyes színnek minden egyes színhez való viszonya logikailag pontosan meghatározható. Következésképp a színek pszichológiailag mindig csak *viszonylagosan* értékelhetők. Egy vörös szín például nem önmagában, hanem csak egy bizonyos kék vagy zöld árnyalathoz viszonyítva aktív.

A próba hét táblából áll. Az első táblán öt szürke variáció található, a feketétől a fehérig. A második tábla — amely az elsővel együtt az ún. „gyors — próba” — az említett négy alapszínből és még négy kiegészítő színből (lila, barna, fekete, szürke) áll. A harmadik tábla a négy alapszín, végül a többi tábla az alapszínek egyes variációit tartalmazza.

A vizsgált személy valamennyi táblánál arra a kérdésre válaszol: „Melyik szín tetszik neked a legjobban?” A megnevezett színrangsor mellett az egyéb gesztusokban kifejezett szubjektív hozzáállás tüneteit (ellenszenv, ambivalencia, indifferencia, színsokk) is feljegyezzük és figyelembe vesszük.

E módszer előnye, hogy felvétele egyszerű és rövid ideig tart. Iskolaköteles kortól kezdve — korra és nemre való tekintet nélkül — mindenkéül alkalmazható, független a nyelvi kifejező készségtől, értelmi vagy egyéb gátlást nem ébreszt. Korlátlanul megismételhető. Alkalmazhatóságának határait jelenti azonban, hogy a személyiség értelmi tulajdonságait nem vizsgálja s a pszichés élmények tartalmi mozzanatait nem tárja fel. Pl.: elárulja egy gyermek szorongását, de nem annak motívumait és tárgyát.

Egyik tanulmányunkban (RÓKUSFALVY, 1963a.) az általános iskolát végző fiúk és leányok érzelmi érettségére vonatkozóan már néhány megállapítást is

tettünk. Most ezeket kiegészítve, egy nagyobb vizsgálati anyag (703 fő; 302 VIII. o. fiú, 231 leány; 107 IV. gimn. fiú, 63 leány) alapján az érettségiző fiúk és leányok adatait is bekapcsolva részletesebb elemzést adunk a pályaválasztó ifjúság különböző életkori és nembeli csoportjainak érzelmi sajátosságairól.

A tanulók *kevésbé tudatos hangulati életére* a szürke színválasztásokból nyerünk adatokat (lásd 1. sz. táblázat).

1. sz. táblázat

Az egyes csoportok szürke választásai, illetve súlyozott átlagsorai

A vizsgálat csoportok	A jelzett szint hányadik helyen választotta?				
	1.	2.	3.	4.	5.
VIII. o. fiúk	3	0	4	1	2
VIII. o. leányok	3	0	4	2	1
IV. g. fiúk	3	0	1	4	2
IV. g. leányok	4	3	0	2	1

Az érettségiző leányokat kivéve mindegyik csoportra nagyfokú érzelmi fogékonyság, intenzív hangulati élet jellemző. E fokozott élmény- és cselekvésvágy a VIII. osztályos leányoknál a fiúkhoz képest valamivel csökkent e korban szokásos érzelmi csalódások következtében.

Az egyes csoportok közötti különbségek szignifikancia értékét χ^2 -módszerrel számítottuk ki (KLAR, 1965). Azt tapasztaltuk, hogy a *fejlődés* a fiúknál csak kisebb mértékben ($p = 0,10$), a leányoknál inkább ($p = 0,02$) okoz szignifikáns eltérést. Hasonlóképpen a serdülőknél a *nembeli* eltérések a reflektálatlan érzelmi megnyilatkozások tekintetében nem szignifikánsak, míg ifjúkorban az érettségizőknél sokkal inkább azok ($p = 0,01$).

Az egyes színválasztások *tartalmi* elemzése után a következő eltéréseket tekinthetjük igazoltnak. Mind az általános iskolás, mind az érettségiző *fiúk* — mint már említettük — élmény- és cselekvésvágya erős. Amíg a serdülők azonban impulzívabb reakciókat adnak, könnyebben engednek belső ösztönzéseiknek, addig az érettségiző ifjak tudatosan is jobban koncentrálnak az emocionális erőket egy-egy cselekvés végrehajtásakor. A *leányoknál*, úgy tűnik, az életkor arányában növekszik az érzelmi csalódások okozta gátló hatás. A serdülőleányoknál még az élmények utáni vágy bizonyul erősebbnek, az érettségiző leányok nagy részénél azonban már elzárkózást tapasztalunk, náluk már a nyugalom és a rendezett érzelmi viszonyok utáni vágy az erősebb. A nemek közötti eltérés az *érettségizők* csoportjánál szembetűnő. A fiúk érzelmi megnyilatkozásaikban jóval szabadabbak. A lányokkal közös vonásuk: az idegen befolyás elől való elzárkózás. Jellemző eltérést azonban itt is megfigyelhetünk. A fiúk inkább a tevékenységükre ható külső befolyás elől zárkóznak el, a leányok pedig inkább az idegen érzelmi hatásokat utasítják el. E megállapítással kapcsolatban szükséges utalni korábban végzett GT vizsgálataink tapasztalatára (*Rókusfalvy, 1963a.*), amely szerint általánosiskolások körében is a pályaválasztásra viszonylag érett és arra kevésbé érett tanulók között a különbség a fiúknál inkább a törekvéses, akarati funkciók, a leányoknál inkább az érzelmi funkciók területén mutatkozik.

A tanulók tudatosabb magatartásának érzelmi komponenseire az ún. 8Fb — választásokból (8 különféle szín közül kell választaniok) nyertünk adatokat (lásd 2. sz. táblázat).

2. sz. táblázat

Az egyes csoportok 8Fb választásai, ill. súlyozott átlagsorai

A vizsgálati csoportok	A jelzett szint hányadik helyen választotta?							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
VIII. o. fiúk	5	2	3	4	1	6	0	7
VIII. o. leányok	5	2	3	4	1	0	6	7
IV. g. fiúk	2	5	3	1	4	6	0	7
IV. g. leányok	2	3	0	1	4	6	5	7

Serdülőkorban mind a fiúknál, mind a leányoknál a lila szín (5) előnyben részesítése az érzelmi labilitás jele. Ez a kiegyensúlyozatlanság elsősorban az önértékvézés területén jelentkezik. Ifjúkorban az autonóm zöld szín (2) első helyen való választása az önértékvézés stabilizálódására mutat. Az érettségiző leányoknál azonban ennek jellege más, mint a fiúknál. A szürke szín (0) viszonylagos előnyben részesítése a nem minden esetben kedvezően alakuló emberi kapcsolatok következtében (az 1-es jelzésű sötétkek szín közvetlenül a szürke után áll) — amelyre a leányok érzékenyebben reagálnak — a védekezésre való beállítottság jele.

Valamennyi vizsgálati csoportnál erőteljesen nyilatkozik meg szabadságvágyuk, azaz tevékenységük bármiféle korlátozottságának határozott elutasítása (7-es fekete az utolsó helyen).

Az egyes csoportok közötti, szignifikancia-számításokkal igazolt (csak a $p = 0,001$ illetve $p = 0,01$ szinten szignifikáns adatokat vettük figyelembe), fejlődésből fakadó és nembeli eltérések részletes tartalmi elemzése alapján a következőket állapítjuk meg. A serdülő- és ifjúkori fejlődés aspektusából vizsgálva a szignifikáns eltéréseket, a fiúknál azt tapasztaljuk, hogy identifikációs szükségletük (pl. emberi, hivatásbeli eszmények kialakítására való igények stb.) az életkorral arányosan növekszik. Ez a fejlődéslélektani tény a nevelés számára igen kedvező lehetőséget jelent. A leányoknál a fejlődés folyamán megfigyelhető érzelmi stabilizálódás sokszor kedvezőtlen jellegű, mert inkább gátoltságban kifejeződő megmerevedésben jelentkezik, amely különböző kompenzációk kialakulásának a veszélyét rejti magában. A nemek közötti eltérések elemzése is érdekes következtetésekre ad alkalmat. Az általános iskolások körében a tudatos magatartás területén a fiúkra a tevékenységben megnyilvánuló fokozottabb érvényesülési vágy és az esetleges háttérbe szorulás miatti nyugatlanság az egyik leggyakoribb jellemző tünet. A leányokra inkább a szeretet és az elismerés utáni vágy, valamint a személyi konfliktusok és az ezekből eredő érzelmi feszültség elkerülésének a vágya a jellemző. Érettségiző fiúknál a már serdülőkorban kialakult erős önérvényesítő törekvések mellett mindjobban előtérbe lép személyiségük, bizonyos adott tevékenységi területeken tekintélyük elismertetésének a vágya. Ez a tény ismét kedvező és természetes fogódzó-pontul szolgál a helyes pályaaalkalmazkodásra nevelés és megfelelő, szilárd pályamotiváció kialakítás számára. A leányoknál a már említett védekezésre való beállítottság és rendezett

érzelmi viszonyok, nyugalom utáni vágy jelentkezése komoly felelősséget ró reánk pedagógusokra (de a szülőkre is) két vonatkozásban is. Közülük sokaknál ugyanis a tudatos magatartásban jelentkező határozottság, autonómia csak lát-szólagos, ill. kompenzációként alakul ki a külső, emberi környezet részéről el-szenvedett nem őszinte, erkölcsi fedezet nélküli érzelmi megnyilatkozások vagy éppen a gyengédség hiánya miatt. Ezért a számukra hátrányos kompromisszum-ok elleni védekezés egy kedvezőtlen személyiségfejlődés, helyesebben személyi-ségtorzulás forrásává válik, amely a későbbi szakmai beilleszkedés és alkalmaz- kodás területén is a munkát gátló, káros reakciókat szül. Ennek az érzelmesen motivált attitűdnek a feloldása — a szélesebb körű összefüggéseket is figyelembe véve — csak akkor lehet sikeres, ha

1. a serdülőkortól kezdve a fiúkat a leányokkal szemben becsületes ma- gatartásra neveljük, és

2. mi pedagógusok és szülők munkánkkal és életünkkel személyes, vonzó példát tudunk nyújtani.

Már az eddigiekből is kitűnt, de az oszlopindexek összesítése (a 4 alapszín variációinak kettős választásait a 4 lehetséges magatartásmód szerint összesít- jük) még egyértelműbben igazolja, hogy a *fiúk élménytípusa és magatartásmódja inkább autonóm-aktív, a leányoké inkább heteronom-aktív* jellegű.

Vizsgálati csoportjaink *érzelmi stabilitásának* átfogó összehasonlítását a kettős felvétel alapján nyert konstans és variáns indexek arányának ismereté- ben tehetjük meg (lásd 3. sz. táblázat).

3. sz. táblázat

A tanulók érzelmi stabilitásának tükröződése konstans és variáns jellegű színválasztásaikban

A vizsgált csoportok	Az indexek átlag értékei	Konstans indexek	Variáns indexek
VIII. o. fiúk		8,53	11,47
VIII. o. leányok		9,64	10,36
IV. g. fiúk		10,75	9,25
IV. g. leányok		10,00	10,00

Kiegyensúlyozott, adekvátan alkalmazkodó felnőtt férfiak konstans-variáns index aránya általában 13 : 7 körül ingadozik. Érthető tehát, hogy a serdülőknél és az ifjúkorba lépőknél ez az arány még a variáns túlsúly felé tolódik el, amely a kiegyensúlyozatlanság, nagyobb mértékű szuggesztibilitás jele. Az érzelmi élet stabilizálódása is a nemek eltérő fejlődési ritmusát követi. Tehát 14 éves korban a fiúk labilitása nagyobb, majd személyiségük bizonyos mértékű integrálódásával megközelíti a felnőttek stabilitási szintjét. Ugyanakkor a leányoknál, mivel 14 éves korukban a fiúkhoz képest már a serdülésnek későbbi fázisában vannak, e stabilizálódási folyamat kisebb mértékű és szintje ifjúkorban a fiúké alatt marad, mint ahogy az később a felnőttkorban is jellemző.

Hasonló képet kapunk a különböző vizsgálati csoportokról, ha a variáns indexeket tovább elemezzük és azok szélsőséges formáinak, a *mutációknak megosz- lását* tekintjük át. A mutációk a színválasztásokban az erős érzelmeikkel átszőtt,

egyidőben ható ellentétes törekvések és magatartásmódok tünete, ezt részletesebben egy korábbi tanulmányunkban már leírtuk (*Rókusfalvy*, 1963b.). E tünetek gyakorisága alapján is a 14 éves fiúk állnak az élen (2,86-os átlaggal), őket követik a 14 éves, majd az érettségiző leányok (2,22-es és 2,14-es átlaggal), végül az érettségiző fiúk magatartásában fedezhető fel a legkevesebb ellentétes tendencia (indexátlag 1,86).

Végül a mutációk oszlopok szerinti sűrűsödéséből, tehát abból, hogy a v. sz.-eknek a heteronóm-passzív, autonóm-passzív, autonóm-aktív vagy heteronóm-aktív relációkat képviselő színeknél voltak sűrűbben ellentétes választási reakciók, az egyes csoportok *érzelmi labilitásának bizonyos mértékig tartalmi jellemzőire* következtethetünk. Az erős érzelmekkel átszótt, ellentétes törekvések ugyanis adott alkalommal meghatározott jellegű konfliktusok alapjai lehetnek. Nem véletlen, hogy az *önértékkézésbeli konfliktus* (autonóm-passzív reláció) valamilyen formája *mindegyik csoportban* gyakran fordul elő. Ezen kívül a *14 éves fiúkra az ún. siker-konfliktus* (autonóm-aktív reláció) jellemző, amelynek alapja az ilyen helyzetbe jutott v. sz.-eknél a túlzott önérvényesítési törekvés egyidejű elégtelenségi érzésekkel. A *14 éves leányoknál* ugyanakkor még igen gyakori a *várakozási-konfliktus* (heteronóm-aktív reláció), amelyet ki nem elégített élményvágyuk és túlzott ábrándjaikban való csalódásuk okoz. Az *érettségiző leányok* jellemző konfliktus formája a *kapcsolat-konfliktus*, amelynek alapja az érzelmben gazdag emberi kapcsolatok szubjektív túlbecsülése egyidejű, védekezésből fakadó ösztönös elszigetelődési törekvésekkel.

A serdülő- és ifjúkori érzelmi labilitásnak és konfliktus lehetőségeknek ez a bemutatása és jellemzése egyszersmind szempontokat adhat az érzelmi nevelés életkoronként és nemenként eltérő feladatainak és módszereinek meghatározásában is. A vizsgálati tapasztalatok alapján e feladatoknak közös vonása, ill. *a személyiség integrálódását elősegítő érzelmi nevelésnek egyik középponti feladata, hogy megtanítsa a fiatalokat élményeik értékigenlő feldolgozására.*

II. A magatartás és társas alkalmazkodás érettsége

A pályaválasztó ifjúság személyiségbeli érettségének az eddiginél differenciáltabb és konkrétabb értékeléséhez olyan vizsgálati módszerre van szükségünk, amely a tanulók jellemvonásainak *tartalmi* mozzanatait az előző diagnosztikai eljárásnál pontosabban feltárja. E célnak — korábbi tapasztalataink alapján (*RÓKUSFALVY*, 1963a.) — a HORVÁTH-féle „gondolkodási sémateszt” jól megfelelt.

E projektív személyiségvizsgálati módszer (*HORVÁTH*, 1967) széles produkciófelületen elsősorban azokról a személyiség- és jellemvonásokról szolgáltat adatokat, amelyek az emberi tevékenység — így a cselekvés, a magatartás — dinamikus regulációjában játszanak fontos szerepet. A kapott szóbeli reakciók helyes szemlélettel végzett értelmezése azt is lehetővé teszi, hogy a személyiség differenciál-diagnózisában az egyéni regulációs szereposztást és ennek hatását a tanulók várható magatartásában is megállapíthassuk. Az adatgyűjtés során 657 tanuló GT — vizsgálatát végeztük el. Valamennyit magunk értékeltük, tehát a tünetek egységes értelmezése így biztosított volt. A vizsgálatok eredményeit a 4. sz. táblázatban foglaltuk össze, amelyen a számadatok minden esetben az 1 főre eső verbálreakciók átlagértékei.

Megjegyezzük, hogy a rendkívül gazdag vizsgálati anyagból a táblázaton csak azokra a személyiségvonásokra vonatkozó adatokat tüntettük fel, amelyek-

nek a pályaalkalmazkodás szempontjából valamiféle szerepe lehet. A személyiség dinamikus vonásainak hatása a pályaalkalmazkodásra több nézőpontból is jelentős. Általában döntő tényezőcsoportként hat a felnőtt dolgozó életformára való felkészülésben, másrészt — ezen belül — a pályaválasztás motivációs folyamatának kialakulásában játszik fontos szerepet.

A GT vizsgálat adatainak értelmezésénél az egyes személyiségvonásokat reprezentáló számok abszolút értékét és egymáshoz viszonyított arányát — az egyes csoportok között és az egyes csoportokon belül is — egyaránt figyelembe kell venni. A kép, amelyet így nyerünk a mai serdülőkről és ifjakról, korántsem egyértelmű, s a jövő társadalmát alakító pedagógusoknak és szülőknek a feltárt kedvező és kedvezőtlen tünetek egyformán jelentenek biztatást, de figyelmeztetést is.

Kedvezőnek tartjuk, hogy a tanulók általános vélekedési módjában az antiszociális megnyilatkozások az életkorral csökkennek, a fiúknál inkább, a lányoknál kevésbé. Az emberekről való határozott képalakítások az ifjúkorra mind differenciáltabbakká válnak. A lányoknál valamivel többszínű, gazdagabb ez a fejlődés, mint a fiúknál. Ugyanakkor ezen a területen nem kedvező jelenség, hogy a másik nemmel kapcsolatban a kedvezőtlen képalakítások növekvő tendenciát mutatnak.

Az énes-törekvések közül az önértékelés fejlődése középiskolákban ugrásszerű. A sikervágy, a tevékenységre serkentő ambíció a fiúknál nagyobb mindkét életkorcsoportban. Mind a személyiség optimális fejlődése, integrációja szempontjából, mind a későbbi szakmai beilleszkedés szempontjából kedvezőtlen tünetnek tekintjük, hogy az egocentrikus attitűdök a fiúknál, bár viszonylag kevésbé gyakoriak, de növekvő tendenciát mutatnak. Kedvező irányú fejlődésre utal a szórakozásvágy csökkenése mindkét nemnél. A tanuláshoz és a munkához való beállítottság alakulására azonban ez a diagnosztikai eljárás kevés adatot nyújt, ezért e problémákra közvetlenebb, explorációs úton kerestünk választ, erről egy korábbi tanulmányunkban számoltunk be (RÓKUSFALVY, 1966b.). De választ keresünk még a továbbiakban is.

Igen figyelemreméltó a társas tendenciák alakulása. Sajátos, hogy míg a fiúknál — és ez adekvát jelenség — e törekvések differenciálódnak és mind erősebbekké válnak, a lányoknál éppen ellenkezőleg bizonyos elzárkózás, e törekvések gyengülése figyelhető meg. (A társas tendenciák összátlagértékei: VIII. fiú: 3,85; leány: 4,32; érettségiző fiú: 4,32; leány: 3,92.) E jelenséget érdemes kissé tüzetesebben megvizsgálni. Korábban éppen azt láttuk, hogy az emberi képalakítások differenciálódása, gazdagodása a lányoknál nagyobb mértékű. Ezt természetesnek is tartottuk, mivel természetükhöz, nőies beállítottságukhoz az emberi problémákkal való foglalkozás közelebb áll. A társas-szemlélet differenciáltságának és a magatartást szabályozó társas tendenciák differenciálatlanságának, helyesebben gátoltságának ez az ellentmondása egyrészt arra mutat, hogy a személyiség *intellektuális gazdagodása egy adott területen nem jelenti egyszersmind a magatartás dinamikus hatótényezőinek fejlődését is ugyanazon a területen.* Másrészt — mivel az intellektuális fejlődésnek, hogy a magatartás fejlődését is segítse, megfelelő nevelői ill. önnevelésbeli ráhatásra van szüksége — ez az ellentmondás arra is figyelmeztet, hogy a lányok kedvező személyiségfejlődése érdekében az eddiginél többet kell tennünk. Nem véletlen, hogy a gyűlölet projekciója a teszt egyes képeinél csak a fiúknál csökken az ifjúkorban nagyobb mértékben — és ez kedvező jelenség —, a lányoknál azonban alig. Sajnos, ez a tény egybeváág a különböző szintű vezetőknél a női munkaerőkről

A tanulók dinamikus személyiség-

Személyiségvonások	A vizsgált csoport	VIII. o. fiúk N = 297	VIII. o. leányok N = 226	IV. g. fiúk N = 71	IV. g. leányok N = 63	
Vélekedési mód	Szociális	1,35	1,38	1,40	1,37	
	Antiszociális	0,69	0,81	0,47	0,71	
Differenciálatlan gondolkodásmód		0,51	0,32	0,11	0,24	
Női képalakítás	Kedvező	0,54	0,60	0,86	0,83	
	Kedvezőtlen	0,13	0,20	0,21	0,14	
Férfi képalakítás	Kedvező	0,73	0,81	0,97	1,06	
	Kedvezőtlen	0,83	0,91	0,66	1,03	
Munkához való viszony	Kedvező	0,24	0,22	0,29	0,35	
	Kedvezőtlen	0,04	0,05	0,06	0,06	
Tanuláshoz való viszony	Kedvező	0,06	0,05	0,04	0,10	
	Kedvezőtlen	0,01	0,03	0,01	—	
Énes tendenciák	Önértéktudatos	0,16	0,16	0,69	0,59	
	Egocentrikus	0,01	0,09	0,10	0,11	
	Anyagiás pénzvágy	0,63	0,37	0,38	0,14	
	Sikervágy	1,03	0,69	0,89	0,63	
	Szórakozásvágy	0,47	0,57	0,32	0,43	
Társas tendenciák	Családi érzés		0,82	0,94	0,72	0,56
	Főlérend.	Felülkerekedő	0,80	0,94	1,30	1,08
		Gyűlölködő	0,52	0,54	0,25	0,43
	Mellérend	Szociális	0,71	0,87	0,87	1,18
		Antiszociális	0,10	0,19	0,03	0,14
	Alárendelődés	Adekvát, szoc.	0,36	0,43	0,61	0,29
		Antiszociális	0,16	0,25	0,32	0,10
Inadekvát, túlzott		0,18	0,16	0,22	0,14	

az üzemek és irodák szociális klímája területén szerzett kedvezőtlen tapasztalataival. Nyilvánvaló, hogy a felnőtt dolgozó élet szintjén ennek a munkát akadályozó jelenségnek számos szervezési, szociálpszichológiai és szociológiai oka is van, de feltétlenül igaz az is, hogy e munkahelyek emberi légköre sokkal jobb lehetne, ha leányaink érzelmi, erkölcsi nevelése (de fiainké is) egyéni életproblémáik megoldására — pl. csalódásaik értékigelő feldolgozásában nyújtott segítség, eszmény kialakítása stb. formájában — is kiterjedne.

t á b l á z a t

vonásai a GT vizsgálatok alapján

Személyiségvonások:	A vizsgált csoport	VIII. o. fiúk N = 297	VIII. o. leányok N = 226	IV. g. fiúk N = 71	IV. g. leányok N = 63
Szerelmmel kapcs. reakciók	Szerelmi érdekl.	0,64	0,69	0,47	0,59
	gátoltság	0,03	0,05	—	0,06
	szexuális reakció	0,19	0,21	0,44	0,14
Érzelmi-hangulati élet jegyei	kiegyensúlyozott	0,08	0,14	0,32	0,25
	labilis	0,41	0,58	0,28	0,45
	felhangolt	0,85	0,62	0,60	0,95
	lehangolt	2,38	2,03	1,41	1,64
	közömbös	0,09	0,07	0,16	0,16
Mínusz-szituációs jegyek	sikertelenségi érz.	0,36	0,54	0,42	0,46
	bizonytalans. érz.	0,22	0,31	0,39	0,51
	csalódottság, sértődöttség	1,17	1,14	1,45	1,40
	tőprengés	0,82	0,89	0,62	0,60
	szorongás	0,22	0,15	0,18	0,05
	ideg feszültség	0,66	0,95	0,56	1,32
	elégedetlenség	0,17	0,04	0,11	0,03
Az adekvát probléma megoldási módok	elzárkózás ^b	0,13	0,19	0,18	0,27
	kritika, opposzió	0,26	0,37	0,44	0,57
	merengés	0,68	1,09	0,87	0,83
	kitérés a problémák elől	0,27	0,26	0,24	0,22
	álarcviselés	0,02	0,08	0,11	0,21

A fiuknál másjellegűek a társas alkalmazkodási nehézségek. Náluk ugyan együtt halad az emberi képalakítások differenciálódása a társas törekvések fejlődésével, de kedvezőtlen a felülkerekedő tendenciák növekedése az ifjúkorban. Ezt a tényt bizonyos mértékig ellensúlyozza a mellé- és alárendelődés szituációiban a szociális reakciók növekedő arányszáma. Ismét jellemző a kétfajta társaskapcsolat területén a fiúk és leányok eltérő magatartása. A leányok mellérendelt helyzetben a fiuknál gyakrabban tanúsítanak adekvát, szociális reakciókat, viszont alárendelt helyzetben való alkalmazkodásra irányuló tendenciáik — s ez meglepő — mind szociális, mint antiszociális vonatkozásban kevésbé fejlettek, míg a fiúkéi (úgy látszik sokuknál az alárendelődés kritikus szituációt jelent) mindkét irányban kiélezettebben és pregnansabban fejlettebbek.

Külön figyelemre méltó a családi érzés alakulása a különböző csoportoknál. Mint várható tény vesszük tudomásul egyrészt, hogy a 14 éves leányoknál

a leggyakoribb a pozitív, szociális jellegű családi érzés megnyílatkozása, másrészt, hogy az ifjúkorban — az önállósulási törekvések megerősödésével — a fiúknál e bizonyos mértékig kötődést is jelentő érzések valamelyest gyengülnek, ill. ritkábbak. Meglepő és kedvezőtlen azonban a családi érzésnek olyan mértékű csökkenése, mint azt az érettségiző leányoknál tapasztaljuk. E tény részletesebb elemzése azonban meghaladja e tanulmány kereteit.

Az ifjúságnak a szerelemmel kapcsolatban adott reakciói a serdülés- és ifjúkori fejlődésnek megfelelően alakulnak.

Az érzelmi-hangulati élet területén — különösen a kiegyensúlyozott és a labilis reakciók alakulása — meggyőzően igazolja a LÜSCHER-eljárással levont következtetéseinket. Meglepőnek csupán az érettségiző leányok felhangolt reakcióinak magas átlagértékeit tartjuk. E jelenségnél figyelembe kell venni, hogy ideszámítottuk azokat a különböző felnőtt férfi és női képekre adott válaszokat is, amelyekből a tanulóknak a szüleikkel gondjaikban való együttérzése tükröződik. Vizsgálati személyeink között ugyanis jelentékeny számban voltak viszonylag szerényfizetésű, nagycsaládú szülők gyermekei.

Az életproblémák megoldásával kapcsolatos reakciók alakulása különösen a cselekvés, a magatartás gyakorlati életben való szabályozása szempontjából mond sokat. A minusz-szituációs jegyek globális növekedése (az összátlagértékek: VIII. fiú: 3,62; leány: 4,02; érettségiző fiú: 3,73; leány: 4,37) arra int minket pedagógusokat (de szülőket is), hogy a tanulóifjúság társadalmi életünk fejlődése, oktatásuk színvonalának emelkedése ellenére még mindig nem kapja meg nevelésében azt az életsegítséget (ez nem feltétlenül a gondoskodás hiányát jelenti, sőt inkább szigorúbb erkölcsi követeléseket sürget az egyéni problémákkal való törődés további fokozása mellett), amely megfelelő, önálló életvezetésének kialakulásához szükséges. Kedvező tünet azonban, hogy a töprengés és a szorongás reakciói mind a fiúknál, mind a leányoknál az életkor arányában csökkennek, tehát ennek arányában cselekvőképességük növekszik. Ugyanakkor kedvezőtlen a tevékenységüket, teljesítményeiket és kudarcaikat kísérő csalódottság és sértődöttség növekedése.

Az inadekvát, helyzetszerűen nem megfelelő probléma-megoldási módok közül (adekvát egy probléma megoldása szorgalmas tanulással, munkával, humorral való felülemelkedéssel stb.) kedvezőtlen az elzárkózásra, a kritikára és oppozícióra, valamint az álarcviselésre utaló reakciók, projekciók alakulása. Az érettségiző leányokról korábban több oldalról kialakított véleményünket igazolja, hogy a viszonylag kisszámú elzárkózási reakciók náluk a leggyakoribbak, hasonlóképpen a védekezésből, érdekből történő álarcviselés („unecht” viselkedés) is. A kritika és oppozíció növekedése azért meglepő, mert ellentmond a pszichológiai fejlődés menetének, törvényszerűségeinek. A merengés, ábrándozás alakulása a normális fejlődésnek megfelelő. A 14 éves leányoknál a legnagyobb mértékű, 17—18 éves korra csökken. Az érettségiző fiúknál e verbálreakciók magas arányszáma bizonyos mértékig csak látszólagos, mivel azok túlnyomó részét a GT sorozat fiatal leányképre adták.

A GT-vel végzett személyiségvizsgálatok összefoglaló értelmezését egy 14 éves fiúnak néhány képre adott válaszának idézésével fejezzük be, annak szemléltetésére, hogy ez a diagnosztikai eljárás mennyire alkalmas a tanulók aktuális magatartásáik és dinamikus személyiségvonásainak a feltárására:

3. kép (középkorú férfi): „Nagyon néz valamit. Lehet, hogy el akarja vinni...”

8. kép (fiatal férfi): „Durva kinézetű. Lehet, valamivel tartozik valakinek. Azon gondolkodik, hogyan tudná megcsinálni, hogy ne kelljen megadni.”

10. kép. (kamaszfiú): „Másokat akar becsapni. Valamit el szeretne tulajdonítani. Olyan mosolygósan néz, hogy meg ne tudják róla.”

Mint utólag nevelője előadásából kiderült, a tanuló a vizsgálatot megelőző hónapban többször kijárt a helybeli önkiszolgáló közértbe és onnan csokoládékat „csent el”.

IV.

Tanulmányunkban a serdülők és ifjak pályaalkalmazkodó tevékenységének csupán két lényeges és egymással szoros kapcsolatban lévő szabályozó személyiségértényezőjét kívántuk bemutatni. Célunk az volt, hogy az érzelmi élet és a társas magatartás életkori és nembeli eltéréseit elemezzük, s ezen keresztül is bizonyítsuk a pályaválasztás előkészítésében a személyiségnevelés fontosságát.

Mindennemű *érettség*, így a pályaválasztási érettség is — *személyiségkérdés*. Ennek következtében a pályaválasztás előkészítése, amely véleményünk szerint középponti kérdése a munkára, az életre nevelésnek, csakis az egész személyiség tervszerű nevelésével valósítható meg. A pályaválasztás előkészítésének sikere nagymértékben múlik azon, mennyire differenciált és igényes a tanulók *érzelmi nevelése* és magatartásukat, társas alkalmazkodásukat hatékonyan befolyásoló *jellemnevelése*. Vizsgálatainkkal ehhez kívántunk adatokat és szempontokat nyújtani.

IRODALOM

- FRIEDRICH, W., KOSSAKOWSKI, A.: 1962. Zur Psychologie des Jugendalters. Volk und Wissen, Berlin.
- FURER, W.: 1953. Die Farbe in der Persönlichkeitsdiagnostik. Lehrbuch des Lüscher—Testes. Test Verlag Basel.
- HORVÁTH LÁSZLÓ GÁBOR: 1967. Új módszer a személyiség vizsgálatára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KLAR, H.: 1965. Zur Prophylaxe der psychisch bedingten Fettsucht. Die Chi—Quadrat—Methode beim Lüscher—Farbtest. Die Medizinische Welt. Stuttgart. Nr. 3.
- LÜSCHER, M.: 1963. Grosser Lüscher Farbtest. 9. Deutschsprachige Auflage. Test—Verlag, Basel.
- MEILI, R.: 1958. Psychologie der Berufsberatung. Verlag Karger, Basel.
- PIÉRON, H., REUCHLIN, M., BIZE R.: és mások 1954. L' utilisation des aptitudes. Orientation et selection professionelles. Traité de psychologie appliquée. Livre troisième. PUF. Paris.
- RÓKUSFALVY PÁL: 1963/a. Pályaválasztó fiatalok érzelmi életének visszatükröződése a pszichológiai vizsgálatok adataiban. Pszichológiai Tanulmányok V. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1963/b. Az affektivitás szerepe a gépkocsivezető jelöltek szenzomotoros teljesítményeinek alakulásában. Pszichológiai Tanulmányok V. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1966/a. Pályaválasztási érettség vizsgálatának módszerei, Pszichológiai Tanulmányok IX. kötet. 1966/b. Pályaválasztó tanulók önismerete. Pedagógiai Szemle 4. sz.
- TRAMER, M.: 1954. Berufsnöte Jugendlicher.

II. Рокушфалви

АФФЕКТИВНОСТЬ И СОЦИАЛЬНАЯ АККОМОДАЦИЯ В ЮНОШЕСКО-МОЛОДЕЖНОМ ВОЗРАСТЕ

Обращается внимание на личность учеников, стоящих перед выбором профессии, из двух точек зрения: Какие черты личности определяют поведение и социальную аккомодацию учеников? Какой степени достигает чувственная стабильность учеников?

Аффективные диспозиции и чувственная стабильность характеризуются психодиагностическим методом Люшера — данные опытов получены от 703 подопытных лиц, — сопоставляя типы впечатлений юношей и молодых людей, ребят и девочек. Здесь сделан тот педагогический вывод, что положительная обработка ценности впечатления помогает интеграции личности. Зрелость поведения и социальной аккомодации исследована «схематическим тестом» мышления Хорвата при помощи 657 подопытных лиц. При подходе к учению и работе имеются меньше, а в отношении оформления социальных стремлений больше явлений, которые подвергаются педагогическому воздействию, на которые автор обращает внимание читателей. Тщательное воспитание в отношении чувств и характера считается им необходимым и с точки зрения подготовки к выбору профессии.

Pál Rókusfalvy

AFFECTIVITY AND SOCIAL ADJUSTMENT IN PUBERTY AND ADOLESCENCE

Attention is drawn to two levels of personality functioning in pupils faced with vocational choice: 1. Degree of affectional stability; 2. Personality traits determining pupils' behaviour and social adjustment. Affectivity and emotional stability are characterized on the basis of data obtained with the Lüscher psychodiagnostic method. Subjects numbered 703, including both sexes. Results led the author to conclude that integration of personality may be promoted by elaborating experience in a positive manner. Maturity of behaviour and social adjustment has been examined by employing the Horváth "Thought Scheme Test" to 657 subjects. It is pointed out that both the attitude to study or work and the development of social adjustment may be improved by pedagogical influence, although the scope for influencing the latter is somewhat larger. The desirability of careful education with regard to affectivity and character formation is stressed also as means to paving the way to vocational choice.